

مجموعه‌سازی مشارکتی

راهنمای عملی برای کتابخانه‌ها

■ سید ابراهیم عمرانی

رئیس کتابخانه دانشکده علوم دانشگاه تهران

■ بورگت، جیمز؛ هار، جان؛ فیلیپس، لیندا ال.

■ مجموعه‌سازی مشارکتی: راهنمای عملی برای کتابخانه شما.

■ ترجمه مهدی شقاقی.

■ تهران: پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی ایران، چاپار، ۱۳۸۷.

■ شابک: ۹-۶۴-۷۵۱۹-۹۶۴-۹۷۸

چرا مشارکت؟ چرا برای مجموعه‌سازی مشارکت کنیم؟ این سؤالی است که در ابتدای کتاب مجموعه‌سازی مشارکتی به بحث گذاشته شده و مؤلفین معتقدند: «رشد تصاعدی اطلاعات و کمبود توان خرید کتابخانه‌ها در دهه‌های اخیر، سرنوشتی محتوم را برای کتابخانه‌ها رقم زده است که هیچ کتابخانه‌ای نه تنها نمی‌تواند همه انتشارات را تهیه، مدیریت و ذخیره کند، بلکه انتشارات مورد نیاز احتمالی مراجعانش را نیز نمی‌تواند تهیه نماید» (ص ۲۰)؛ بنابراین کتابخانه‌ها می‌توانند با مشارکت با یکدیگر مجموعه‌هایی بسازند که نیازهای مراجعان را برآورده سازد.

مجموعه‌سازی مشارکتی چیست؟ مجموعه‌سازی مشارکتی عبارت است از: «همکاری، هماهنگی، یا اشتراک در توسعه و مدیریت مجموعه توسط دو یا چند کتابخانه که برای این منظور توافق کرده‌اند» (ص ۲۰). این نوع مجموعه‌سازی مسلماً انواع گوناگون و مدل‌های متفاوتی دارد که مؤلفان محترم کتاب تلاش دارند، تا حد امکان نمونه‌های مختلف آن را در معرض دید خوانندگان قرار دهند. در همین بخش مؤلفان به تعریف عبارات و فعالیت‌هایی چون اشتراک منابع، شبکه، ابزارهای کتابشناختی و ائتلاف می‌پردازند تا با تعاریف دقیق، از ابتدا تفاوت بین هریک از اینها و مجموعه‌سازی مشارکتی روشن و شفاف شود، چراکه در بخش‌های مختلف کتاب، این عبارات به دفعات تکرار و استفاده می‌شوند و لازم است که تعاریف روشنی

از آنها ارائه شود. در آغاز فصل بعد با عبارتی روبرو می‌شویم که از بهترین گزاره‌های داده‌شده در کتاب است، که در پایان معرفی، به آن خواهیم پرداخت: «مجموعه‌سازی مشارکتی مفهومی است که در میان همه مفاهیم مدیریت توسعه مجموعه احتمالاً بیشترین بحث درباره آن به عمل آمده و کمتر از همه به آن عمل شده است» (ص ۴۳). و البته عنوان فصل هم خود تأکیدی است بر این مطلب: «کسی نگفت که این کار آسان است». این جملات و عنوان‌بندی را از زبان سه مدیر سه کتابخانه بزرگ امریکایی که مدت ۱۰ سال است «اتحاد اطلاعاتی»^۱ را تشکیل داده‌اند و پروژه مجموعه‌سازی مشارکتی را با تلاش فراوان و با نظم بسیار بالا اجرا کرده‌اند می‌شنوید. اتحادی اطلاعاتی، هنوز برقرار و پایدار است و مراجعان از مزایای آن سود می‌برند.

جیمز بورگت^۲ و جان هار^۳ مدیران کتابخانه‌های دانشگاه کنتاکی^۴ و دانشگاه وندربیل^۵ و لیندا فلیپ^۶ استاد و مدیر بخش مجموعه‌سازی دانشگاه تنسی^۷، هر سه در ایالات متحده هستند که قریب ده سال قبل این اتحاد اطلاعاتی را تشکیل دادند. در این ده سال این سه کتابخانه با انتشار سال به سال تجربیات اجراشده، به‌دیگران امکان استفاده از تجربیات خود را دادند و اکنون و با انتشار این کتاب مجموعه‌ای از تجارب خود و دیگران را با هدف تعمیم مجموعه‌سازی

در فضای الکترونیکی، امکان خرید یکپارچه منابع و در سطحی وسیع وجود دارد و کتابخانه‌های عضو می‌توانند در آن به صورت دسترسی و مالکیت هر یک به اندازه نیازش و به میزان سهمش در مجموعه نظیر کنسرسیوم‌ها شریک باشند

زمانی که دو یا چند کتابخانه، مجموعه‌های خود را به اشتراک می‌گذارند پروژه مجموعه‌سازی مشارکتی، شکل می‌گیرد

ارزیابی و سنجش مداوم صورت گیرد تا از مجموعه منابع انسانی و مالی به بهترین نحو ممکن استفاده شود. برای رسیدن به اهداف برنامه راهبردی «انرژی خاصی برای تبلیغ مشارکت و دستاوردهای آن به خرج دهید. به فکر موانع سنتی مجموعه‌سازی باشید، به نحوی که فعالیت‌های مشارکتی جدید مسائل خود را قبل از آنکه تبدیل به معضل گردند، حل نمایند. ... رویکردهایی را که باعث استقلال داخلی [هر یک از شرکا] می‌شوند و رقابت را کم اهمیت جلوه می‌دهند نیز موانع را کاهش می‌دهند» (ص ۱۴۵). کتاب در فصل بعدی به مستندسازی فعالیت‌ها و ارائه نمونه‌هایی از تفاهم‌نامه‌ها، توافقنامه‌ها و اساسنامه‌های پروژه‌های مختلف مجموعه‌سازی مشارکتی پرداخته است. کتاب در فصول مختلف با نگاهی به آینده، به مسائل حفاظت و نگهداری مجلات، توسعه منابع الکترونیکی، و توسعه مجموعه‌های خاص چاپی پرداخته است و به صورت موردی از پروژه‌های خاص مجموعه‌سازی مشارکتی نام برده و به تأیید این برنامه‌ها می‌پردازد. در این فصول به جزئیات اجرایی موفقیت و موانع هر یک از این پروژه‌ها، ادعاها، راهبردها و موارد حاکم بر قراردادهای و مزایا و ضعف‌های هر یک پرداخته است.

در فصل «سرمایه‌گذاری برای موفقیت مسائل اقتصادی مجموعه‌سازی مشارکتی»، مجدداً بر موارد کاربردی و نمونه‌ها تأکید شده و به ارزیابی چگونگی هزینه فایده منابع مالی در مجموعه‌سازی مشارکتی اشاره شده است. به علاوه در فصل نهم و در ادامه مسائل اقتصادی حاکم بر پروژه‌های مجموعه‌سازی مشارکتی، بخشی به کمک‌رسانی، تبلیغ و آگاهی‌رسانی مجموعه‌سازی مشارکتی اختصاص یافته است که نشان می‌دهد هر کاری نیاز به فرهنگ‌سازی و آگاهی‌رسانی دارد و صرف داشتن هدف خوب، برنامه خوب و حتی اجرای خوب، ما را از تبلیغ و شناساندن فعالیت به جامعه کافی نیست. جنبه‌های عمومی ارزیابی مجموعه‌های مشارکتی در فصل دهم مطرح و چارچوبی برای ارزشیابی راهبردی و ارزیابی موفقیت برنامه‌ها با نگاهی برآیندی در اختیار قرار گرفته است.

مؤلفان در فصل پایانی، درباره مشکلات حفظ اهداف اولیه و واقعیت امر برنامه‌ریزی مشارکتی، با وجود مسائلی چون نیروی انسانی، بودجه و تغییرات مدیریتی سازمانی در طول زمان بحث می‌کنند. «تلفیق مجموعه‌سازی مشارکتی در الگوهای کار سازمان ماسد، فرایندی داخلی را برای دستیابی به اهداف مجموعه‌سازی مشارکتی تضمین می‌نماید» (ص ۲۴۷)، یک برنامه مجموعه‌سازی مشارکتی موفق نیاز به پشتیبانی وسیع مدیران کتابخانه و از آن مهمتر مدیران موسسه مادر دارد. تلاش‌های مشخص برای حفظ و نگهداری و ادامه طرح‌های قبلی و پروژه‌هایی که چندین سال است آغاز شده،

مشارکتی، در همه انواع کتابخانه‌ها در اختیار همه قرار می‌دهند. زمانی که دو یا چند کتابخانه، مجموعه‌های خود را به اشتراک می‌گذارند پروژه مجموعه‌سازی مشارکتی، شکل می‌گیرد. این فعالیت منحصر به نوع خاصی از کتابخانه‌ها نیست و در این کتاب، نمونه‌های اجرایی متنوعی از کتابخانه‌های عمومی، دانشگاهی و تخصصی ارائه شده است. مؤلفان نمونه‌های موفق مجموعه‌سازی مشارکتی، و نحوه برنامه‌ریزی آنها را معرفی و راه‌های کاهش دوباره‌کاری‌ها (مثلاً خریدهای تکراری)، و کنترل تناسب بین مجموعه‌های چاپی و الکترونیکی را توضیح می‌دهند.

بدیهی است که شکل سنتی مجموعه‌سازی مشارکتی، بر خریدهای چاپی و در موضوع‌های خاص تأکید دارد و بر اساس خطمشی بین کتابخانه‌های شرکت کننده در طرح مشارکت، نگهداری یا خرید مجموعه بین مشترکین تقسیم می‌شد؛ در حال حاضر تمرکز، بیشتر بر منابع و مجموعه‌های الکترونیکی و نحوه برنامه‌ریزی مشارکتی بین آنهاست. در فضای الکترونیکی، امکان خرید یکپارچه منابع و در سطحی وسیع وجود دارد و کتابخانه‌های عضو می‌توانند در آن به صورت دسترسی و مالکیت هر یک به اندازه نیازش و به میزان سهمش در مجموعه نظیر کنسرسیوم‌ها شریک باشند. در واقع رشد این پروژه‌ها در هر قالبی، به رشد همکاری بین کتابخانه‌های کمک کرده است.

چهار فصل نخست کتاب به مبانی نظری همکاری و مشارکت، تاریخچه، اصول و انواع همکاری بین کتابخانه‌های در قالب مجموعه‌سازی مشارکتی می‌پردازد. مزایا و فواید، موانع و مشکلات، انواع مختلف و دامنه‌های استفاده متفاوت پروژه‌های مجموعه‌سازی مشارکتی موضوع بحث این چهار فصل است. در فصل پنجم مؤلفان پیش‌نیازهایی را برای آغاز یک پروژه مجموعه‌سازی مشارکتی مطرح می‌کنند که داشتن فهرست مشترک یا دسترسی به فهرست‌های اعضا، امکان تحویل مدرک سریع و وجود ابزارهای مدیریت اطلاعات از جمله آنهاست. ورود به یک پروژه و در دسترس قراردادن فهرست در جایی که قبلاً پیش‌بینی تحویل سریع مدرک وجود ندارد، نه تنها کمکی به مراجعان نخواهد کرد، بلکه بنیان کار را نیز زیر سوال خواهد برد. در بخش ابزارهای مدیریتی نیز، تخصیص بودجه در ابتدای امر و داشتن ارزیابی از مجموعه کتابخانه‌هایی که می‌خواهید با آنان مشارکت کنید بسیار مهم معرفی شده‌اند. استراتژی ایجاد چارچوبی برای همکاری کارآمد در مجموعه‌سازی مشارکتی موضوع فصل ششم کتاب را به خود اختصاص داده است، در این فصل به نحوه انتخاب شرکا، تعیین رسالت، هدف و خطمشی اشاره شده است. به علاوه برای سنجش نتایج فعالیت و دستیابی به اهداف راهبردی اعلام شده، باید

به‌ویژه تخصیص بودجه برای منابع انسانی و پشتیبانی از فعالیت‌های پروژه و حفظ شرکای پروژه از مهمترین کارهایی است که مدیران کتابخانه‌ها باید در این کار مبذول دارند. مؤلفان معتقدند که تغییر فضا و محیط‌های کاری کتابخانه‌ها، در برنامه‌های مجموعه‌سازی مشارکتی تغییراتی بوجود می‌آورند، ولی یادآوری می‌کنند که تجربه‌ها نشان از این دارد که چون الگوهای ارتباطی این کار بسیار محکم است، مدیران مجموعه‌سازی در موارد مشکل با نشست‌های مشترک و با ارزیابی و برنامه‌ریزی مجدد، این موارد را حل و فصل می‌نمایند؛ و در بسیاری پروژه‌ها به تجدید نظر در موارد لازم پرداخته و تغییراتی را در برنامه‌ها اجرایی می‌کنند.

مجموعه‌سازی مشارکتی مفهومی است که در میان همه مفاهیم مدیریت توسعه مجموعه، احتمالاً بیشترین بحث درباره آن به عمل آمده و کمتر از همه به آن عمل شده است

قبل از بررسی محتوای کتاب، اشاره‌ای به ترجمه کتاب داشته باشم. من نسخه اصلی کتاب را در دسترس نداشتم و با استفاده از نسخه ناقص موجود در «گوگل بوکس» تنها گوشه‌هایی از آن را مقابله کردم، لذا امانت‌دار بودن یا نبودن را بر شانه مترجم محترم می‌گذارم و تنها به‌این بسنده می‌کنم که بگویم ترجمه کتاب بسیار روان و قابل فهم است. از چند جمله که سهواً از نظر انشایی ایراد پیدا دارند اگر بگذریم، کتاب در مجموع قابل استفاده است، که البته نقش ویراستار محترم را هم نباید نادیده بگیریم. با این‌همه در اینجا لازم می‌دانم نکاتی در باره مشکلات خاص ترجمه این‌گونه کتاب‌ها، از جمله کتاب حاضر عرض می‌کنم. پاره‌ای از اشکالاتی که در این کتاب می‌بینید، اشکالاتی است که همه مترجمان در ترجمه متون جدید مرتبط با فناوری و مدیریتی روز دارند. اصطلاحاتی که به سختی معادل مناسب فارسی برای آنها پیدا می‌شود و عباراتی که بیشتر نام یک موسسه، مجموعه، پروژه و غیره است و در معادل‌سازی آنها کار گاهی خیلی پیچیده می‌شود. در این کتاب هم بسیاری از این مؤسسات و پروژه‌ها که شاید واقعاً معادلی برای آن نیست و با این‌همه، از نظر من نبود عبارت انگلیسی نقطه ضعف کار مترجم است. عبارتهایی مانند «عنوان شماری امریکا»؟، «انتشارات پیوسته محل خود آرشیوی مشترک»، «مخزن منطقه‌ای جنوب غرب در ایالت اوهایو» که احتمالاً مخزن به‌عنوان معادلی برای Repository به کار رفته است، که واسپارگاه و سپردن‌گاه (ظاهراً سپردن‌گاه در کمیته واژه‌گزینی تصویب شده است) برای آن مناسب‌تر است و یا «نهادهای تأمین‌کننده سرمایه‌های منابع ملی»، «کمیانی پنج دانشکده». همانطور که گفته شد از این موارد بسیار زیاد است و متأسفانه معادل ندارد. دادن معادل‌ها و حتی واژه‌های پیشنهادی نه‌تنها ارزش کار را بالا می‌برد، بلکه به غنی‌سازی واژگان حوزه هم کمک می‌کند.

بررسی محتوا

بسیاری از کتاب‌های ترجمه را که مرور می‌کنم، با خود می‌گویم کتاب خیلی خوبی است ولی ای کاش اصلش را به‌خاطر ترجمه ضعیفش گیر بیاورم و بخوانم. در مورد این کتاب مشکل من چیز دیگری بود، از فصل چهارم به‌بعد، کم‌کم به فکر ایران و مسائل ایران افتاده بودم و می‌گفتم ای کاش اصول و مبانی ترجمه می‌شد و بقیه کتاب بر اساس مسائل ایران تألیف می‌کردند. این تألیف حاصل ده سال کار جدی و مداوم در پروژه‌های کاربردی بزرگ و کوچک در ایالات متحده است. در مجموعه‌سازی مشارکتی به‌طور عام و در این کتاب نیز به‌طور خاص، بر سه اصل تأکید بسیار می‌شود: داشتن طرح نظام‌مند، یافتن

شرکای مناسب و مطمئن، و تضمین ادامه فعالیت برای طولانی‌مدت. در ایران ما به شدت با مشکلات مدیریتی روبه‌رو هستیم، و سه نکته اعلام‌شده هر سه مدیریتی است. مشکل اصلی در ایران کوتاه‌بودن عمر مدیریت‌هاست، لذا نه‌تنها اصل سوم، قابلیت اجرایی ندارد، بلکه اصل اول هم که برنامه‌ریزی است از نظر طولانی‌مدت بودن آن، زیر سوال می‌رود. به‌ویژه که مدیران جدید در ایران، در بسیاری موارد، حتی پایبند به توافقنامه‌های امضاشده مدیران قبلی نیستند. یافتن شریک هم دقیقاً با تغییرات مدیران دچار مشکل می‌شود.

در واقع با این توضیحات، قصد نفی اصل مجموعه‌سازی مشارکتی را ندارم، بلکه بر آن تأکید مؤکد دارم، و خود عمری بیست ساله را بر همکاری بین کتابخانه‌ها در حوزه تأمین منابع گذاشته‌ام، از سوی دیگر ترجمه کاری با این کیفیت که حاصل تجربیات سه مدیر تراز اول مجموعه‌سازی کتابخانه‌ها است را نیز زیر سوال نمی‌برم، لیکن مشکلات خودمان را با گوشت و پوست لمس کرده و خواهان آن هستم که این موضوع با نگاهی ایرانی بررسی و طرحی روی میز قرار بگیرد که مسائل فرهنگی مشارکت را با مسائل مدیریتی تلفیق و با نحوه تخصیص بودجه کتابخانه‌های ۹۹٪ دولتی ایران، هم‌خوانی داشته باشد. چنانکه در این کتاب می‌بینیم در ایالات متحده از محدودیت‌های مجموعه‌سازی مشارکتی از جمله از قربانی شدن آزادی عمل کتابخانه‌ها صحبت می‌شود و به‌عنوان یکی از موانع رشد این‌گونه پروژه‌ها از آن نام می‌برند (ص ۴۵). در حالیکه ایران با جملاتی مانند اجازه دهید مجموعه خودمان را داشته باشیم، نمی‌خواهد با کسی شریک شویم و اگر شریک خوب بود، خدا هم شریک داشت و بسیاری چیزهای دیگر، که من در این بیست سال در مجموعه‌سازی کنسرسیومی شنیدم، روبرو هستیم، که همه ریشه در مدیریت‌های کوتاه‌مدت، مدیران غیر متخصص، و فرهنگ همکاری در ایران دارد و بنابراین، همانطور که در آغاز این پاراگراف عرض کردم، همانطور که جلو می‌رفتم، آرام آرام با خودم می‌گفتم عنوان این کتاب بیش از محتوایش با کشور ما قرابت دارد؛ چرا که از مجموعه‌سازی مشارکتی صحبت می‌کند و این عبارت خود حرکتی مفید را معرفی و آن‌را ترویج می‌کند.

یک بار دیگر تأکید می‌کنم، کتاب کتاب خوبی است و ترجمه خوبی دارد، لیکن با توجه به مثال‌ها که همه از پروژه‌های اجرا شده در امریکا است، اصرار دارم که مفاهیم، و مبانی مطرح در این کتاب برای کتابداران ما مفیدتر است و می‌تواند پایه تدوین راهکارهایی خاص ایران قرار گیرد.

«مجموعه‌سازی مشارکتی مفهومی است که در میان همه مفاهیم مدیریت توسعه مجموعه، احتمالاً بیشترین بحث درباره آن به عمل آمده و کمتر از همه به آن عمل شده است» (ص ۴۳).

پی‌نوشت‌ها:

1. Information alliance
2. James Burgett
3. John M. Harr
4. University of Kentucky
5. Vanderbilt University
6. Linda Philips
7. University of Tennessee
8. <http://books.google.com/bkshp?hl=En&tab=wp>